

Deflační a racionalisační teorie krise.

I. Úvod.

Hodnota každé vědecké teorie se pozná teprve při její aplikaci, jak dovede rozřešiti problém, před který jest postavena, a jak nás tedy uspokojuje. Atomová teorie musela ustoupiti jiné myšlenkové konstrukci, teorii elektronové, protože se dají touto teorií uspokojivěji vyřešiti a vysvětliti určité zjevy ve spektru, ale nejen tyto, nýbrž i všechny ostatní zjevy fyzikální a astrofyzikální. Hospodářská věda a její teorie jsou postaveny právě nyní před velký problém přítomné hospodářské krise a poruchy světového hospodářského organismu a mají příležitost ukázati svou vědeckou upotřebitelnost. Obraz, který skýtá vědecká analýsa daného stavu, není právě radostný. Vedle sebe se uvádějí nejprotichůdnější fakta jako příčiny krise a nejprotichůdnější požadavky jako její terapie. Vedle sebe se uvádějí jako příčina válka, která způsobila úbytek produktivních sil a užitečných statků, a racionalisace, jejímž následkem prý jest nadbytek produktivních sil a užitečných statků. Není všeho příčinou válka, co po válce následovalo, příčinou jest pouze toho, co následovalo nevyhnutelně. Máme konjunkturální ústavy, které zachycují seismograficky všechny hospodářské záchvěvy, ale nejsou s to, aby udělaly analýsu dnešní krise. Je to zrovna tak, jako by někdo zjišťoval všechny abnormální jevy na nemocném, avšak nedovedl z nich rozpoznati, v čem a proč nastala původní porucha. Lékař, předstupující před nemocný organismus, musí předem znáti fenomenologii a průběh všech rozmanitých nemocí, aby mohl podle daných příznaků a daného průběhu nemoc rozpoznati a podle toho zařídit terapii. Této přípravy hospodářská teorie dosud nevytvořila a tak je možno, že ačkoliv krise trvá už dva roky, jdou vedle sebe teorie nej-

protichůdnější, protože není-li abstraktně vypracován průběh toho a onoho druhu krise, nelze teorii bezpečně na faktech ověřiti. K tomu přistupuje, že chce složitému problému tomuto rozuměti kdekdo a že se výklad přizpůsobuje zájmům. Vědci však mají odpovědnost vyšší, protože, odvádějí-li svým výkladem od pravdy a účelného postupu a zejména dávají-li demagogii oporu ve své autoritě, prodlužují bídu.

Po dvouletém trvání krise začínají se nicméně krystalisovati ze všeobecného chaosu myšlenkového dvě protichůdné teorie krise, které navazují vedle nezaměstnanosti, jako obecného příznaku každé krise, ještě na druhý nápadný zvláštní fakt náhlého značného a všeobecného poklesu velkoobchodních cen, který pro svou značnost nemůže býti považován pouze za obvyklý následek stagnace, nýbrž za příznak ukazující na příčinu samotnou, zvláště proto, že krisi předcházeli.

Protože pak je placená cena výměnou statku za peníze, může pokles cen míti svou příčinu právě tak na straně statků jako na straně peněz; rozdvouje se tedy výklad tohoto poklesu ve dvě alternativy, z nichž jedna — teorie deflační — hledá příčinu v peněžní soustavě, druhá — racionalisační — v soustavě výroby. Pokud se obmezujeme pouze na řečené dva symptomy, jest obojí výklad stejně oprávněný, avšak jak deflace, tak racionalisace mají svůj specifický průběh a svou fenomenologii. Jest proto třeba předem abstraktně dovoditi a analysovati průběh deflace i racionalisace a pak porovnatí je s dnešní krise a tak podle dalších znaků rozhodnouti o povaze choroby, což je podmínkou správného léčení o zkrácení bída z krise. Pokusil jsem se o to zběžně a zhruba už v loňské Hospodářské politice č. 51–52 (Brüningova teorie krise). V tomto článku chci tak učiniti přesněji a podrobněji a chci zejména znázorniti průběh racionalisace i deflace na schematickém (zjednodušeném) národním hospodářství v malém, protože takové schema jest názornější nežli sebeobširnější výklad. Tím se poněkud některé výklady v Hospodářské politice modifikují.

II. Teorie racionalisační.*)

Teorie racionalisační vykládá pokles cen racionalisací, tedy věcnou úsporou práce a materiálu při výrobě, tedy věcným snížením výrobního nákladu, kterážto věcná úspora se pak peněžně projevuje ve snížení peněžního výrobního nákladu. Tedy pouze peněžní snížení výrobního nákladu, na př. následkem snížení mezd nebo poklesu cen, bez věcné úspory práce a materiálu ve výrobním nákladu, není racionalisací. Máme dále na mysli hlavně úsporu práce a mzdy. Úspora práce znamená tedy na jedné straně pokles peněžního výrobního nákladu, na druhé straně vyřazení části dělnictva z výrobního procesu, jichž mzda byla uspořena. Tato část dělnictva ztratila kupní sílu, přestala být spotřebitelem a přestala být poplatníkem. Praví se nyní, že tato jejich kupní síla, spotřeba a poplatnost schází a působí poruchy v národním hospodářství; ztráta kupní síly a spotřeby že působí poruchu ve výrobě a ztrátu poplatnosti, že působí poruchu ve státním (veřejném) hospodářství, takže jsou tímto způsobem vysvětlitelné poruchy, jimiž je dnešní krise provázena ve výrobě i ve státním hospodářství. Ale tak tomu není.

Jelikož důchod ostatního obyvatelstva zůstane nezměněn, vzrostla jeho kupní síla vzhledem k pokleslým cenám. Tisíc korun znamená při cenách na polovinu snížených dvojnásobnou kupní sílu nežli 1000 korun při cenách nesnížených, protože se dá koupiti za těchže tisíc Kč dvojnásobné množství statků. Protože statky v úhrnu zlevnily právě o úsporu mzdy nezaměstnaných, stoupla kupní síla ostatního obyvatelstva právě o tolik, kolik jí ztratili uvolnění dělníci. Kupní síla uvolněných dělníků následkem racionalisace se tedy pro národní hospodářství neztratila, nýbrž přešla na ostatní obyvatelstvo. Přesun kupní síly znamená pojmově: přechod

*) V 52. čísle 1931 Přítomnosti upozorňuje Pavel Slovák, že k obdobným výsledkům, k jakým jsem dospěl v Hospodářské politice (22. XII. 1931) ohledně poruch z racionalisace, došel už v r. 1928 Bernoulli Ch.: „Untersuchungen über die angeblichen Nachteile des zunehmenden Fabriks- und Maschinenwesens.“ Neznám tohoto spisu a nemohu si ho v Hrabyni, kde tento článek píšu, opatřiti. Protože nyní nejde o dělání objevů, nýbrž o hledání správné cesty, raduji se z této shody, protože mne utvrzuje o tom, že jsem na správné cestě.

spotřeby; nastal tedy ve spotřebě přesun, nikoli zmenšení. Co tedy ztratili uvolnění dělníci na kupní síle a spotřebě, nabýlo ostatní obyvatelstvo; škoda uvolněných dělníků se stala prospěchem ostatního obyvatelstva. Celková výroba se proto nezmenšila, majíc stejný odbyt. Možná a pravděpodobně by nastala změna ve vnitřní struktuře výroby a spotřeby, protože když ceny všechny souměrně klesnou,*) působí to obdobně, jako by všechny důchody adekvatně vzrostly a vzrůst důchodů neznamená, že by ze všech statků spotřeboval úměrně o to více, oč důchod stoupl. Změna ve struktuře spotřební pak musí mít i změnu ve struktuře výrobní. Avšak pro celek výroby platí, že se proto neztenčuje.

Jinak se to má s peněžním důchodem uvolněných dělníků. Ten nepřešel na ostatní obyvatelstvo, ten byl z výrobního nákladu vyřazen trvale. Ostatnímu obyvatelstvu nepřiřostl tedy peněžní důchod uvolněných dělníků, nýbrž při nezměněném důchodu vzrostla kupní síla a reálný obsah důchodu (spotřeba). Právě tak jako na straně výrobní klesl úhrnný peněžní náklad následkem racionalisace, tím i objektivní výnos všech podniků jako pracovních skupin (daný rozdílem mezi hodnotou produktu a hodnotou obětovaných statků) a tudíž peněžní hodnota celého národního produktu, tož právě tak klesl i součet všech důchodů, protože dále konsumující obyvatelstvo má svůj důchod nezměněný a důchod uvolněných dělníků se ztratil. Nemůže být větší úhrn důchodů nežli hodnota národního produktu. I souhrn cen za všechny spotřeбенé statky koupené domácnostmi se ztenčil. Nazveme-li souhrn důchodů, souhrn objektivních výnosů podniků a souhrn všech řečených cen hospodářským číslem (srovn. mé Národní hospodářství str. 31.), snížilo se hospodářské číslo, ale jeho náplň reálná, hospodářský reálný substrát se nezměnil. Nastal jen přesun ve spotřebě a výrobě, a to vždy přesun osobní z uvolněných dělníků na ostatní konsumující obyvatelstvo a po případě přesun

*) Ovšem při racionalisaci není žádného důvodu pro stejnoměrný pokles cen, leda že by racionalisace ve všech oborech úplně stejně pokročila, což by byla náhoda téměř nemožná. Při deflaci jest pokles cen nakonec stejnoměrný, leda že by byly speciální překážky (ceny vázané).

věcný mezi různými statky. Bylo-li sníženo hospodářské číslo a mají-li důchody zbývající vyšší kupní sílu, má také peněžní jednotka vyšší kupní sílu, vyšší hodnotu směnnou.

Oč stoupla hodnota peněz? Klesly-li ceny na polovinu, stoupla hodnota peněz o 100%, klesly-li ceny na třetinu, stoupla hodnota peněz třikrát, klesly-li ceny o 20%, stoupla hodnota peněz o 25% atd. To lze snadno vysvětliti. Klesly-li ceny o 20%, mohu nyní už za 80 koupiti, co jsem dříve koupil za 100 a za zbývajících 20 koupím další čtvrtinu statků, tedy celkem o 25% více. Různost v procentu poklesu cen a jemu odpovídajícím procentu zhodnocení peněz se vysvětluje tím, že se difference mezi původní a sníženou cenou promítá při úvaze, oč procentuálně klesly ceny, do ceny původní a při úvaze, oč stoupla hodnota peněz, do ceny snížené. Obecně lze říci, že klesly-li ceny o x %, stoupla hodnota peněz o:

$$\frac{x \cdot 100}{100 - x}$$

Co je toto x ? Je to poměr hodnoty národního produktu před racionalisací a po ní a protože úhrn cen byl snížen o hodnotu uspořené práce (a materiálu, k němuž dále nepřihlížíme), znamená x poměr mezi hodnotou národního produktu, nebo, což jest totéž, mezi úhrnem konečných*) důchodů všech domácností a bývalým důchodem (mzdou) nyní uvolněných dělníků. Musíme si představit jednu národní důchod včetně mzdy nyní uvolněných dělníků a po druhé beze mzdy těchto uvolněných dělníků. Diferenci mezi oběma promítáme jednou do původního vyššího úhrnu důchodu (nezkráceného) a obdržíme procento, oč klesly ceny, a po druhé do zkráceného nižšího a obdržíme, oč stoupla hodnota peněz. Činí-li mzda 50% všeho výrobního nákladu (současně všech objektivních výnosů všech podniků a všech důchodů) a činí-li hodnota národního produktu jednu miliardu, fu úspora poloviny dělnické práce činí 250 milionů, o které klesne cena národního produktu (a tudíž i úhrn důchodů). Dříve činila hodnota národního produktu 1000 milionů, po

*) Pravíme konečných, protože může stát přiznati státnímu zaměstnanci důchod 100.000 Kč, ale vezme-li mu zase 20% daní na úhradu, dal mu nakonec jen 80.000 tisíc. Tak je tomu i všude jinde.

snížení už jen 750 milionů, rozdíl je 250 milionů. Tento rozdíl, promítnutý do původní hodnoty, činí 25% a znamená pokles cen a promítnutý do snížené hodnoty činí 33'3% a znamená zhodnocení peněz. Budeme tyto relace později potřebovati.

Jest otázka nyní, jak působí tyto změny na strukturu a chod hospodářství. Při tom opouštíme zatím osud uvolněných dělníků (jako by jich nebylo, vrátíme se k nim později) a sledujeme jen chod národního hospodářství bez nich. Pokud běží o reálnou spotřebu a výrobu, víme už, že se přesunula, avšak že se v celku neztenčila. Změna nastala pouze v soustavě hospodářských čísel. Tato změna jest ovšem následkem změny v reálném substrátu, jež pozůstávala v tom, že určitá reálná část práce (a materiálu) byla při nezměněném produktu uspořena. Běží o dvě otázky: Jaký vliv budou mít tyto změny na chod podnikatelské výroby? Jaký vliv budou mít tyto změny na chod veřejných hospodářství?

Na chod výroby podnikatelské nebudou mít tyto změny žádného nepříznivého vlivu. Rozsah reálné výroby zůstal stejný (k věcným přesunům nepřihlížeje); cena produktu jest sice v celku i jednotlivě nižší, ale současně se snížil výrobní náklad o to, oč byly ceny sníženy (totiž o uspořenou mzdu). Rentabilita podniku není dotčena. Zbývající faktory výrobní (podnikatel, kapitalista a dále zaměstnaní dělníci) berou z podnikatelské výroby to co dříve, stejný počet peněžních jednotek (jako zisk, úrok a mzdu), ale jejich důchod má větší reálný obsah; přichází jim jako spotřebitelům k dobru uspořená mzda ve výrobních nákladech a tím snížená cena. Odměna kapitalistova byla sice zhodnocena, avšak nikoli na úkor ostatních zbylých činitelů v podniku,*) kteří dokonce poměrně podle svých důchodů získávají jako kapitalisté ze snížení cen: zhodnocení dluhů z racionalisace nerozrušuje nijak rentabilitu podniku. Racionalisace nevyvolává tedy žádné krise výrobní. (K věcným posunům mezi statky nepřihlížeje.)

Druhá otázka jest, jaký vliv mají uvedené změny na chod státního (veřejného) hospodářství. Kdyby

*) jak tomu jest při deflaci.

státní hospodářství navazovalo na reálný obsah, substrát hospodářský, nezměnilo by se ani jeho opatřování ani jeho upotřebení prostředků, protože v tomto reálném substrátě snad nastal vnitřní přesun, ale v celku tento substrát neklesl. Státní hospodářství však čerpá z národního důchodu, pokud se týče z výnosu národní práce peněžně, navazuje na hospodářská čísla a i když navazuje na reálnou výrobu nebo spotřebu (daň z 1 q cukru), tož vyměřuje příspěvek peněžně. A také plnění úkolů se neděje naturálně, nýbrž peněžně. Protože pak soustava hospodářských čísel klesla, čímž se peněžní jednotka zhodnotila, klesá číselně, ale zhodnocuje se příjem státu, navazující na tuto soustavu, a zhodnocuje se výdaj státu při nezměněných výdajových číslech (platy, dluhy) anebo se číselně menší (věcné výdaje). Jaké je maximum poruchy, která může tímto způsobem vzniknouti státnímu hospodářství? Maximum poruchy by nastalo, kdyby celá soustava daní byla soustředěna na př. do daně důchodové (protože poruchu mírní zhodnocení daní, které se vyměřují pevnou sazbou z jednotky aktu výrobního nebo spotřebního a při stejné výrobě a spotřebě přinášejí stejný číselný, ale zhodnocený příjem). Příjmy státní by při proporcionální dani klesly v tom poměru, ve kterém kleslo hospodářské číslo po ztrátě důchodů vyřazených dělníků. Kdybychom zase pro zjištění maximální újmy předpokládali, že důchod uvolněných dělníků tvoří právě takovou kvotu, jako činí dělnictvo ze všeho obyvatelstva (tedy při úplně rovnoměrném rozdělení důchodů), mohli bychom se dopočísti újmy maximální, která se menší jednak důsledkem daňové progrese, jednak tím, že dělnický důchod jest nižší nežli průměrný. Kdybychom tedy u nás počítali na př. pro 500 tisíc nezaměstnaných ke každému jednoho příslušníka průměrně, týkal by se vyřazený důchod 1,000.000 osob, které činí z okrouhle 15 milionů obyvatel 6½%. To by činilo při 9miliardovém rozpočtu státním 540 mil. úbytku příjmů, jež se menší o to, že má dělnictvo nižší důchod a poplatnost nežli ostatní obyvatelstvo v průměru, a o to, že není celá daňová soustava zařizena na soustavu hospodářských čísel, jež klesla, nýbrž na reálnou výrobu a spotřebu (na př. specifické daně spotřební, katastrální daň pozemková, specifické clo, tabák atd.). Avšak ani tato újma v příjmech neznamena celá zhoršení finanční situace,

protože snížením hospodářských čísel se mění i výdaje státu. Nezmění se platy zaměstnancům a není třeba jich snižovati, protože byly sice zhodnoceny, avšak jen v tom poměru, v jakém byly zhodnoceny důchody všeho konsumujícího obyvatelstva, a jest v pořádku, aby důchody státních zaměstnanců byly úměrny důchodům ostatního obyvatelstva. Nezmění se služba dluhová, jako se ani v podniku nezmění, i když byl úrok zhodnocen. Zato však klesnou výdaje věcné, protože při pokleslých cenách lze koupiti totéž za nižší částku. Toto snížení věcných výdajů paralyzuje újmu příjmovou, která takto neznamená celá zhoršení finanční situace státu. K výdajům vzniklým z péče o nezaměstnané nepřihlížíme, protože týž výdaj je zde i při krizi deflační, a sledujeme zde jen pozitivní poruchu finanční jednak z racionalisace, jednak z deflace.

Jestliže smrštění hospodářského čísla důsledkem racionalisace působí ve státním hospodářství snížení příjmů (byť poměrně nevelké) a jestliže se národní produkce nezmenšila, pak jest zřejmo, že se břemeno pro poplatníky zmenšilo, ačkoli stoupla jejich daňová únosnost následkem zvýšení kupní síly jejich důchodů. Tak tomu jest. Před svým vyřazením měli nyní nezaměstnaní dělníci důchod, v něm kupní sílu a spotřebu. Část této kupní síly a spotřeby přenechávali státu, zbytek měli pro sebe. Po svém vyřazení odevzdali celou svou kupní sílu těm, kdož kupují při nižších cenách. Tedy odevzdali ji státu pouze ohledně jeho věcných výdajů, jinak ostatnímu konsumujícímu obyvatelstvu, které takto převzalo nejen onu kupní sílu, kterou měli dělníci nyní vyřazení, pro sebe (po zkrácení daněmi), nýbrž i část kupní síly, kterou dělníci nyní vyřazení odváděli dříve státu ve formě daně. Jestliže by nyní stát zvýšením daní vyžadoval tuto poslední část zpět, činí tak při zvýšené únosnosti obyvatelstva, protože i kdyby obyvatelstvo konsumující zase tuto část odvedlo státu, ještě mu zbývá jako plus ona část kupní síly a spotřeby, kterou převzalo od vyřazených dělníků a kterou tito měli (po zdanění) pro sebe.

Z toho tedy plyne nade vši pochybu, že racionalisace nepůsobí krizi státních financí, protože porucha plynoucí ze smrštění hospodářského čísla je malá

a může býti vyvážena zvýšením daní beze škody pro obyvatelstvo, které má pro toto zvýšení větší únosnost.

Zbývá si uvědomiti ještě, jaká je vnitřní relace mezi poklesem cen z racionalisace a rozsahem nezaměstnanosti, pokud se týče procentem ušetřené práce. Kdyby tvořila výrobní náklad pouze práce, takže by nebylo jiných důchodů, pak by ušetřená kvota práce udávala současně procento poklesu cen. Uspořila-li se desetina práce, uspořila se též desetina výrobního nákladu a mohly by ceny o desetinu klesnouti. Ale práce není jediným podílníkem na výnosu národní práce a národního důchodu, nýbrž jest zde i podíl podnikatele, kapitalisty, státu atd. Proto desetina úspory pracovní neznamena, že klesne výrobní náklad a cena o desetinu, protože částky pobírané ostatními účastníky se nezměnily, takže klesne výrobní náklad a cena o procento menší. Záleží na tom, jakou kvotu činí podíl práce na výrobním nákladu a pro úhrn veškeré práce národa, jakou kvotu tvoří pracovní důchod z celého národního důchodu. Čím menší jest tato kvota, tím menší vliv bude mítí stejná úspora práce na ceny. Dejme tomu, že důchod pracovní tvoří polovinu důchodů všech, tudíž i polovinu výrobního nákladu, a že se ušetří polovina práce; úspora tato bude znamenati jen 25%ní pokles výrobního nákladu a cen. Můžeme tuto souvislost vyjádřiti tímto vzorem:

$$x = \frac{p \cdot u}{100}$$

při čemž jest x procento, o které klesly ceny,
když znamená p podíl práce na výrobním nákladu
(a důchodu celkovém)

a u procento uspořené práce

Dosaďme do vzorku 50%ní podíl pracovní a 50%ní úsporu práce a dostaneme za x 25%ní pokles cen. Naopak můžeme z daného procenta poklesu cen a z daného poměru důchodu pracovního k důchodům ostatním vypočísti procento úspory práce, anebo z daného procenta poklesu cen a z daného procenta úspory práce můžeme vypočísti podíl práce na národním důchodu. To vše arci platí pro případ racionalisace, která má v zápětí, jako věčná úspora práce, snížení výrobního nákladu a cen a uspořenou mzdu.

O našem národním důchodu jsou různé odhady a odhad 60 miliard ročně jest jistě minimální. Počítejme dělnickou mzdu průměrně ročně 12.000 Kč, což jest jistě průměr maximální; kdyby krise a pokles cen, který činí u velkoobchodních cen 24% (ale budeme počítati jen 20%), byly následkem racionalisace, pak zní otázka, kolik by musilo býti nezaměstnaných. 20%ní pokles cen a národního důchodu činí 12 miliard; těchto 12 miliard by musilo býti ušetřeno úsporou práce. Při mzdě 12.000 Kč ročně by se bylo muselo ušetřiti práce jednoho milionu dělníků, kterýžto počet by vzrostl, kdybychom nevycházeli od minimálního národního důchodu, od menšího nežli skutečného snížení cen a od nižšího průměru mzdy. Kdybychom počítali 70 miliard důchodů, 24%ní pokles cen a 10.000 Kč průměrné mzdy, odpovídala by tomu nezaměstnanost 1680 tisíc lidí. Počítáme-li na příklad, že bychom měli nezaměstnaných 300 tisíc, tu při mzdě 12.000 Kč ročně by činila úspora mzdy 3'6 miliardy ročně.

Úspora 3'6 miliardy činí při 60miliardovém národním důchodu pouze 6% a kdybychom vzali národní důchod výše a průměrnou mzdu níže, kleslo by procento dále. Při důchodu 75 milionů a mzdě průměrné 10.000 by činilo toto procento už jen 4%. Co znamená toto procento? Znamená možný pokles cen, když se na 300.000 nezaměstnaných ušetřilo ročně na každém 10.000. Jinými slovy: poklesu cen o 20 % by musila odpovídati mnohem a mnohem vyšší nezaměstnanost.

Zbývá ještě vyložiti zlevňovací proces racionalisační. Snížení výrobního nákladu z racionalisace u jednotlivého statku nemůže vésti ke snížení ceny, leda za současného rozmnožení výroby a spotřeby. Kdyby se podařilo snížit výrobní náklad nějakého statku na desítinu, ale nebylo možno výroby rozmnožit, neklesne cena na desítinu; protože by bylo při takovém poklesu ceny statku mnohem více žádáno (podle zákona o relativním užítku, srov. mé Národní hospodářství, str. 16), nežli by bylo možno vyrobti. Spotřebitelé by cenou závodili o obmezenou zásobu; stoupající cena by tlumila poptávku tak dlouho, až by byla zredukována tak, že by výroba a zásoba pro ni stačila. Proto cena by nevedla ku poklesu tržby anebo by bylo snížení cen vyváženo vyšším obrátem, takže by obrátová daň z tohoto statku ne-

klesla. Kdyby se však rázem snížil výrobní náklad všech statků na př. o pětinu, byla by věc jiná. Jestliže by klesly důsledkem racionalisace ceny všechny souměrně, nesoustředil by se na určitý statek zájem tak, jako kdyby poklesl v ceně sám, protože by se nezdál relativně už tak levným vzhledem k současnému poklesu cen statků ostatních. Naopak kdyby některý statek v ceně neklesl (ač výrobní jeho náklad klesl), ale ostatní zlevnily, snížil by se jeho odbyt a proto, může-li výrobce snížit cenu, učiní tak, aby udržel odbyt. A tak, ačkoli při všeobecné racionalisaci celkový odbyt a produkt neklesne (nýbrž se jen přesune), klesnou ceny (k výrobnímu nákladu; celkem o uspořenou mzdu); o to klesne hospodářské číslo, důchod, obrát a proto i daně na toto číslo (důchod i obrát *) zařízení, jak bylo vyloženo.

Budeme nyní ilustrovati věc ještě na schematickém příkladě.

Představme si národní hospodářství, které čítá pouze 700 hlav, z nichž každá má důchod 1.000 sokolů ročně, úhrnem mají 700.000 sokolů důchodů. Potřebují pouze jediný statek, jehož kilogram stojí 10 sokolů. Koupí a spotřebují tak 70.000 kg tohoto statku. Statek se vyrobí ve 100 podnicích, z nichž každý vyrobí stejně 700 kg ročně. V každém podniku jest jeden podnikatel, jeden kapitalista (věřitel podniku) a 3 dělníci. Celý podnik vyrobí a prodá 700 kg statku po 10 sokolech, strží tak 7.000 sokolů. Na každého zúčastněného přijde stejně, zúčastněných je 5; na každého přijde 1.400 sokolů. S tím přijdou domů jako s důchodem. Leč tu se dostaví stát a řekne: Živím 100 úředníků, kteří spravují stát a dávám jim po 1.400 sokolech ročně; vedle toho mám dluh u jednoho sta kapitalistů (jiných nežli těch, co půjčili podnikatelům) a každému platím 1.400 sokolů, úhrnem 140.000 sokolů, to je 14%ní úrok z jednoho milionu dluhu. (Také tolik půjčilo druhých 100 kapitalistů podnikům, a to každý kapitalista jednomu podniku 10.000, na 14%, takže každý podnik platí svému kapitalistovi ročně 1.400 sokolů úroku.) Stát tedy řekne dále: potřebuji 140.000

*) V článku v Hosp. politice bylo řečeno, že by obrátová daň neklesla, ale to platí jen pro racionalisaci jednotlivého statku, ne statků všech.

pro úředníky a 140.000 na dluh, úhrnem 280.000 sokolů. Vyberu je z důchodů všech občanů, který jest:

u 100 podnikatelů	140.000
u 200 kapitalistů	280.000
u 300 dělníků	420.000
u 100 úředníků státních	140.000
úhrnem	980.000

Z tohoto důchodu úhrnného činí potřebných 280.000 sokolů 29'166%. Tím se zmenší důchody jednotlivých skupin takto:

100 podnikatelů	100.000
200 kapitalistů	200.000
300 dělníků	300.000
100 úředníků	100.000 *)
úhrnem	700.000

Výnos každého podniku jako pracovní skupiny činící 7000 sokolů se dělí takto:

podnikatelský zisk	1.400 sokolů
dlužný úrok	1.400 „
mzda	4.200 „

Uvažme nyní pro toto schematické národní hospodářství jednou případ racionalisace a po druhé případ deflace. Dejme tomu, že oněch 70.000 kg statků vyžádá si 210.000 hodin dělnické práce placené, takže připadá na jednoho dělníka 700 pracovních hodin ročně. Dejme tomu, že se podaří zracionalisovati práci tak, že se ušetří celá třetina práce při stejné výrobě. Jaké to bude mít následky? Bude propuštěno 100 dělníků, kteří nebudou dále dostávat mzdu a nebudou touto mzdou zatěžovati výrobní náklad, ale také přestanou býti kupci vyráběného statku. Zbude tedy zatím konsum ostatních obyvatel, jichž důchod jest úhrnem 600.000 (o 100.000 je zmenšen, totiž o důchod propuštěných dělníků). Výroba statků se však zlevnila, dříve se vyrobilo 700 kg v jednom podniku za

1.400 podnikatelského zisku
1.400 úroku
4.200 mzdy
7.000 úhrnem a tudíž 1 kg za 10 sokolů.

*) Stát dal sice úředníkům po 140.000 sokolů a daní jim odňal po 40.000, takže jim dal jen 100.000; podobně i kapitalistům. Těchto 200.000 pak vzal z důchodu ostatního obyvatelstva.

Nyní se vyrobí 700 kg v jednom podniku za

1.400 podnikatelského zisku

1.400 úroku

2.800 mzdy

5.600 úhrnu a tudíž za 8 sokolů kilogram.

Statek jest o 20% lacinější. Důchod společenství po zkrácení o důchod nezaměstnaných činí 600.000 sokolů. Dříve se za tento důchod koupilo 60.000 kg statku po 10 sokolech kilogram. Nyní se těchto 60.000 kg koupí při ceně 8 sokolů už za 480.000 sokolů a důchodcům zbude ještě 120.000, za něž mohli koupiti 15.000 kg statku, tedy oněch 10.000 kg, které si mohou nezaměstnaní koupiti před propuštěním po zaplacení daní, a nadto ještě 5000 kg. Zda je nadto koupí, uvidíme. Náš počet má prozatím chybu v tom, že jsme při kalkulaci výrobního nákladu odpočetli, co dostali propuštění dělníci v podniku (140.000), ale při důchodech jsme odpočetli jen to, co uvolněným dělníkům zůstalo po zdanění, totiž 100.000 sokolů. Těchto 40.000 sokolů daně bude scházeti ve státní pokladně a stát, chtěje dále vypláceti úředníkům a kapitalistům po 1.400 na hlavu a úhrnem 280.000, má v daních úhradu o 40.000 menší. Musí tedy provést novou repartici daňovou. Podkladem pro ni jest:

důchod 100 úředníků . . . 140.000

důchod 200 kapitalistů . . 280.000

důchod 100 podnikatelů . . 140.000

důchod 200 dělníků 280.000

840.000

(dříve bylo obdobné číslo 980 tisíc; nyní je úbytek ve mzdě 100 dělníků před zdaněním, totiž o 140.000 menší).

Potřeba státu činí zase 280.000, to jest tentokráte 33'30952380%, kdežto dříve činilo zdanění 29'166%, takže se každých 1000 sokolů důchodů, jež zbyly poplatníkům po 29'166-procentním zdanění jich původního důchodu 1400, dále zkracuje tak, že všech 840.000 se zkracuje o 280.000, takže zbývá 600 důchodcům 560.000 úhrnem a každému 933'3 sokolu. Za těchto 560.000 sokolů koupí při ceně 8 sokolů za 1 kg statků 70.000 kg, tedy právě tolik, kolik se koupilo tohoto statku před racionalisací, jenže se konsum posunoval od uvolněných dělníků na ostatní obyvatelstvo. (Vidíme tedy, že

si obyvatelstvo oněch 5000 kg statků, jež nám shora vybývaly, nekoupí; je to právě při ceně 8 sokolů za 1 kg oněch 40.000 sokolů, jež ušly státní pokladně z vyřazení nezaměstnaných a nahradilo se u ostatního obyvatelstva.) Co plyne z tohoto schematického příkladu:

1. Reálná výroba a reálná spotřeba národního celku se nezmenšila, ačkoli vyřazení dělníci ztratili důchod a spotřební schopnost; peněžní důchod ostatních neklesl.

2. Úbytek kupní síly a spotřeby vyřazených dělníků jest vyvážen zvýšením kupní síly a spotřeby následkem snížení ceny při stejných důchodech. Škoda vyřazených je pak ziskem ostatních.

3. Výroba se neocitá v žádné krizi, protože se její odbyt neztenčil a nižší cenu má vyváženou úsporou mzdy; nepotřebuje tedy k udržení rentability snižovati mzdu dále pracujících dělníků, jichž peněžní mzda zůstala neztenčena a reální mzda důsledkem poklesu ceny stoupla.

4. Finanční kapitál nečiní v podniku rentabilní krizi, protože ceny klesly jen o to, co bylo na práci ušetřeno. I on má větší reálný důchod na útraty důchodů dělníků vyřazených jako všechny ostatní vrstvy obyvatelstva.

5. Státní hospodářství se neocitá v krizi, má-li daně vyměřeny podle reálné spotřeby; má-li je vyměřeny podle důchodů (a hospodářských čísel), scházejí mu daně vyřazených dělníků, protože zmizel jich peněžní důchod. Jich reálný důchod přešel na ostatní obyvatelstvo; jich peněžní důchod nikoli. Důchody peněžní ostatního obyvatelstva nevzrostly o úbytek důchodu nezaměstnaných; reálný důchod jich vzrostl o spotřebu nezaměstnaných, protože o jich mzdu klesly ceny, a ostatní obyvatelstvo (při stejném důchodu a nižších cenách) koupí více. Celé hospodářské číslo (souhrn důchodů a výnosů) se snížilo, ale má při nižších poměrných cenách větší obsah reálný. Tím vzrostla únosnost daňová veškerého obyvatelstva, a nahradí-li si stát úbytek důchodové daně ušlé z dělnictva vyřazeného, zamezí jen, aby i ona část bývalé spotřeby nezaměstnaných, kterou

měl od nich stát dříve, nepřešla také na ostatní obyvatelstvo, jemuž se i po novém zdanění ponechává zvýšení spotřeby o to, co dříve zbylo ke spotřebě dělníkům nyní uvolněným. Státní finance nejsou tedy v krizi, protože nemusí zvyšovati skutečný útlak obyvatelstva, ani utlačovati svých účelů. Stát nemusí snižovati platů svých zaměstnanců, dluh ho neuvádí do krise.

6. Racionalisace plodí tedy jen jedinou krizi, a to krizi sociální nezaměstnaných dělníků. Tu lze řešiti buď zkrácením pracovní doby při neztenčené mzdě, čímž se odčiní racionalisace ve výrobním nákladu a bude soustava výroby a spotřeby stejná jako před racionalisací, jen břemeno práce bude menší; anebo lze řešiti krizi sociální z racionalisace tím, že si snad najdou vyřazení dělníci novou výrobu a v ní obživu, takže přinese racionalisace zvýšení obecného blahobytu.

Nic nevadí, že v našem schematu máme jen jeden statek. Je-li jich více, je pravděpodobno, že nepřibude spotřeby všech statků rovnoměrně a nastane přebudování výroby.

Je tedy patrné, že průběh racionalisace má svou zvláštní fenomenologii a vnitřní relativitu, kterou musíme abstraktně znáti dříve, nežli se odhodláme prohlásiti určitou krizi za racionalisační. Promítneme-li tuto abstraktně zjištěnou relativitu do skutečných poměrů, zjistíme nade vši pochybnost, že rozsah nezaměstnanosti a pokles cen nejsou v relaci, která by nasvědčovala racionalisaci jako příčině krise. Vedle toho nemůže racionalisace způsobiti vážné poruchy státního hospodářství, ani vážné krise výroby, jež obojí do očí bije. Teorií racionalisační pouze dnešní krise vysvětliti nelze.

III. Teorie deflační.

I teorie deflační vychází z faktu snížených cen, avšak přičítá ho nikoli změně na straně statků, nýbrž změně na straně peněz, zhodnocení peněžní jednotky. Viděli jsme, že i racionalisace vede ke zhodnocení peněz, protože za stejný důchod a tudíž i peněžní jednotku

se při pokleslém výrobním nákladu a pokleslých cenách koupí více nežli dříve. Hospodářské číslo se v poměru k národnímu produktu smršťuje o uspořené mzdy, národní produkt podělený hospodářským číslem (souhrnem důchodů) dává větší podíl; cena životní míry se zlevnila. Toto zhodnocení peněz není žádnou deflací, má svůj specifický průběh ve výrobě, spotřebě i ve veřejném hospodářství, průběh, který jsme seznali schematicky a který je zcela odlišný od deflačního zhodnocení peněz. Deflace jest právě ono zhodnocení peněz, které nepochází z reálné úspory ve výrobním nákladu, které nemá své příčiny na straně statků, v reálném substrátě hospodářském. Je to ono „zlevnění“ statků a životní míry, které jest zdánlivé, protože je nutně provázáno souběžným snižováním důchodů, takže se poměr cen k důchodu nezměnil, nevede ke zlepšení životní míry, kdežto „zlevnění“ z racionalisace jest skutečné pro konsumující obyvatelstvo, protože znamená pro ně snížení cen bez snížení důchodu, tedy zvýšení reálné životní míry.

Vždyť zhodnocení peněžní jednotky znamená, že (nenastala změna v reálném substrátě hospodářském, nýbrž že) se přepočtou všechna hospodářská čísla. Kdybychom zhodnotili peněžní jednotku zákonem na př. o čtvrtinu, a rázem (souměrně i důsledně) přepočtli všechna včerejší čísla a snížili je o 20%, měli bychom obraz zhodnocení peněz, která má svou příčinu na straně peněz, nikoli na straně statku. Toto zhodnocení peněz (jež arci není deflací), nezpůsobí žádné poruchy a žádné krise, z čehož je patrné, že nikoli zhodnocení peněz o sobě, nýbrž způsob, jakým se uskutečňuje, působí poruchy. Deflace se liší od takového zákonného zhodnocení peněz tím, že se děje

1. povlovně,
2. nesouměrně,
3. nedůsledně.

Každý z těchto rozdílů působí poruchy svým zvláštním způsobem. Postupné a povlovné drobení hospodářských čísel, především cen, působí stagnaci výroby a odbytu, protože za klesající cen nechce nikdo investovat, ani vyrábět do zásoby, a také se nákup do zásoby rezervuje, čekaje dalšího poklesu cen. Výroba se zúžuje, vzniká

nezaměstnanost. Při racionalizačním zhodnocení peněz nezaměstnanost předchází poklesu cen a zhodnocení peněz, při deflačním zhodnocení peněz je tomu naopak. Tam klesly ceny, že byla uspořena práce lidí vyřazených z výrobního procesu, zde je klesání cen vyřazuje. Tam bylo vyřazení příčinou, zde je následkem. Mezi rozsahem nezaměstnanosti a uspořenou mzdou byl při racionalizačním zhodnocení peněz pevný vztah, protože v úhrnu klesly ceny a hospodářské číslo a stoupla hodnota důchodů i peněz právě o uspořené mzdy. Toho zde není. Dala se tedy při racionalisaci zjistiti relativita mezi procentem poklesu cen a rozsahem nezaměstnanosti. Toho zde naprosto není. Sebevětší zhodnocení peněz zákonem nezpůsobí krizi žádnou. Čím déle se však znehodnocování děje (a čím nerovnoměrněji a nedůsledněji), tím delší a těžší krise bude.

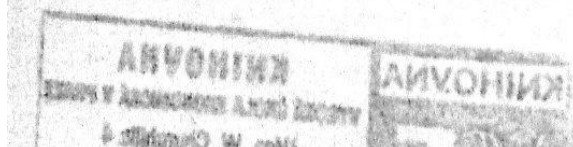
Další krizi působí nerovnoměrnost. Kdežto zhodnocení zákonem rázem předimensuje hospodářská čísla, děje se tak při deflaci drobením, především velkoobchodníkem, odtud se přenáší do objektivních výnosů podniků a odtud do důchodů domácnostních. Pokud se toto předimensování nestalo, nezapadají do sebe kolečka hospodářského stroje. Předimensování se děje cestou boje a soutěže a překáží mu ona hospodářská čísla, která se stanoví mimo soutěž, ať už normou nebo kartelovou dohodou. To se týká nejen cen, nýbrž i pevných, zákonných platů a platů z pevných smluv. To se týká poměru velkoobchodních k maloobchodním cenám životních potřeb. Jestliže překrvení maloobchodu překáží poklesu maloobchodních cen, nemůže výrobce prodávající za ceny ve velkém snížití úměrně mezd. Pro něho byly mzdy zhodnoceny, pro dělníka ještě nikoli; výrobce se ocitá v krizi. Uvidíme totéž na hospodářství státním.

Pro racionalisaci je obdobný problém jednodušší, protože se při ní nepředimensují vůbec důchody a mzdy dále zaměstnaných dělníků a výrobce nepotřebuje rychlého přelítí snížení cen velkoobchodních do maloobchodních proto, aby snížil mzdy. Nepotřebuje přece k vůli snížení cen předimensovávati výrobní nákladu, protože prodává proto laciněji, že mu výrobní náklad klesl předem o uspořenou práci. Ale ani on není zde bez zájmu na tom, aby

se přelítí provedlo rychle a úměrně, protože na tom závisí rozsah jeho odbytu. Jen tenkrát nabudou konsumenti (mimo vyřazené dělníky) při nezměněném důchodu novou kupní sílu, tu, kterou ztratili vyřazení dělníci, když pro ně ceny klesnou, protože žijí zase podle maloobchodních cen.*) Pokud toto přelítí není provedeno, nebyl by nahrazen konsum vyřazených dělníků anebo by nebyl nahrazen plně a nezaměstnanost by byla ještě větší. (To by ovšem nebyl argument pro to, že dnešní krise je racionalisační, protože jsme věděli, že by 20%ní pokles cen velkoobchodních z racionalisace musil vyvolat mnohem a mnohem větší nezaměstnanost, nežli jakou máme, a kdyby se tato měla dále zvětšit, protože maloobchodní ceny nedrží krok s velkoobchodními, mluvilo by to tím více ještě proti diagnose racionalistické, protože by musila být nezaměstnanost proto ještě větší.)

Třetí druh krise plyne při deflaci z toho, že se přehodnocení neprovádí důsledně, to jest, že se zastavuje před předimensováním peněžních kapitálů a dluhů, takže působí krizi dlužníků. Mohli bychom ostatně tuto nedůslednost řadit ke druhé skupině zjevů plynoucích z nesouměrnosti, avšak kdežto se nakonec všude zákonem nebo smlouvou předimensují ceny, výnosy a důchody, nikomu nepřipadne, aby chtěl totéž učiniti pro peněžní kapitály a dluhy. A tak vzniká krise dlužníků majících vrátit hodnotně více, nežli dostali. I racionalisací byly zhodnoceny kapitály a úroky z nich placené, ale postavení dále konsumujícího obyvatelstva a podnikatelů nebylo tím zhoršeno, protože se všichni podle dosavadních svých důchodů podělili o reálný konsum vyřazených dělníků, žádné hospodářství se pro toto zhodnocení dluhů z racionalisace nedostává do krise, jak jsme viděli na hořejším schematickém příkladě. Ale zhodnocení dluhů z deflace působí krizi. Kdyby se podnikateli podařilo předimensovat celý výrobní náklad včetně mezd podle soustavy hospodářských čísel odpovídajících zhodnocené peněžní jednotce, výdaje spojené se zúročením a úmorem dluhů se nezmenší a proto činí služba dluhu zvýšenou kvotu výrobních nákladů a předimensování ostatních složek výrobního nákladu nestačí. Cena produktu bude tlačiti výrobní náklad neúprosně dolů a svede se zápas mezi podni-

*) Dokud výhodu snížení velkoobchodních cen zadržuje maloobchod, absorbuje ve větším zisku také příslušnou kupní sílu.

katelem a dělníkem o další snížení, které už není jen početním, nýbrž jest skutečným snížením životní míry proti stavu předdeflačnímu. Nezbude-li podnikateli už běžné zúročení vlastního kapitálu jako výnos, je rentabilita podniku podlomena, leda by byla vykoupena útliskem práce. Zhodnocení peněžního kapitálu a jeho úroku znamená při nezvýšené produktivitě, že dostává kapitálový peněžní důchod větší rentovou náplň na útraty a úkor spotřeby a životní míry všech ostatních tříd společenských, zejména práce. Není-li možno udržeti rentability ani útliskem práce, zastavuje se provoz, a nedají-li se hodnoty podniku zpeněžit tak, aby zaplatily dluh (což bude možné zpravidla jen za přispění ostatního majetku podnikatele, protože nerentabilní podnik nemá výnosové ceny), přelege se ztráta na peněžní ústavy. Takové krise nemůže racionalisace vyvolati, je příznačná pouze pro deflaci. Je to právě tak, jako bychom dlužníkům podle jejich dluhů uložili (při nesnížených cenách) dávku z majetku rovnou oné části všech vkladů dlužníkům rozpůjčených, která odpovídá zhodnocení peněz, kterážto dávka by se repartovala nikoli podle majetku, nýbrž podle dluhu a byla zúročitelná i splatná právě tak, jako původní dluh. Každý si může pro svou zemi vypočísti rozsah problému.

Zkoumejme nyní situaci státu. S přechodem k nižší soustavě hospodářských čísel klesají státní příjmy navazované na tato hospodářská čísla (důchody, výnosy, ceny). Tak tomu bylo i při smršťování soustavy hospodářských čísel také při racionalisaci, jenže byl tento pokles zcela jiný. Protože soustava hospodářských čísel se při racionalisaci snížila jen v tom poměru, v jakém byli vyřazeni dělníci účastní na výnosu celé národní práce a tedy na celém národním důchodu, nikoli tedy o tolik procent, o kolik klesly ceny, klesají při deflaci státní příjmy navazující na hospodářská čísla v témže poměru, v jakém klesly ceny. Pětadvacetiprocentní zhodnocení peněz má tedy v zápětí dvacetiprocentní pokles těchto státních příjmů (protože 20%ní pokles cen znamená 25procentní zhodnocení peněz). Příjmy navazující na reálnou spotřebu (specifické daně spotřební, také cla specifická) neklesají, leda důsledkem menší spotřeby při deflační krizi. Jsou

proto tíživějším břemenem, ježto se únosnost obyvatelstva poplatného nezvýšila. Na straně výdajů můžeme lišiti hlavně trojí druh výdajů, a to zákonné platy zaměstnancům, nákupy a věcné potřeby a dluhy. Nákup věcných potřeb se zlevňuje s deflačním procesem cenovým. Zákonné platy zaměstnancům zůstávají stát (dokud se zákonem nesníží) a taktéž služba státního dluhu. Z toho vzchází těžká krise státních financí. (K péči o nezaměstnané zase nepřihlížíme, protože to je pro obě příčiny krise, racionalisaci i deflaci, problém stejný, mimořádný a přihlížíme zde jen zase k přímé krisi z deflace.)

Co tedy schází ve státním budžetu, byl-li před tím v rovnováze? Můžeme to vyjádřiti buď snížením příjmů anebo zhodnocením výdajů. Vyjádřeno příjmy schází úbytek příjmů o tolik procent, o kolik klesly ceny (a s nimi všechna hospodářská čísla), tedy při dvacetiprocentním poklesu cen 20% příjmů, kterýžto úbytek se zmenšuje o to, oč neklesly spotřební daně a cla vyměřované podle reálné spotřeby, nikoli podle hodnoty, a o to, oč klesly výdaje na věcné potřeby státu. Vyjádříme-li tento schodek zhodnocením výdajů, pak činí schodek to, oč byly platy zaměstnancům a platy věřitelům zhodnoceny, avšak po odečtení toho, oč by byly spotřební daně (a cla) vyměřované podle spotřeby klesly, kdyby byly bývaly vyměřeny podle ceny. Věc jest jednoduchá. Kdyby byly všechny státní výdaje i příjmy klesly stejně, na př. o 20%, nebylo by žádného schodku z deflace (leda z deflační krise)! Jestliže však příjmy a výdaje neklesaly stejnoměrně, vzniká porucha z nestejnoměrnosti.

Druh výdajů a příjmů	Číselně	Hodnotně zvýšeny
1. Platy zaměstnancům	nezměněné	+
2. Věcné výdaje	snížené	0
3. Dluhy	nezměněné	+
4. příjmy navazující na hospodářská čísla	snížené	0
5. příjmy navazující na reálný substrát	nezměněné	+

Schodek tvoří položka 1 + 3 ve výdajích — položka 5 v příjmech anebo položka 4 v příjmech — položka 2 ve výdajích.

Schodek z toho vznikající (aniž k němu počítáme úbytek příjmů z krise a větší výdaje na nezaměstnané) je velmi značný. Jeho úhrada zvýšenými příjmy je obtížná, protože obyvatelstvu se deflací daňová únosnost nezvyšuje, nýbrž snižuje.

Deflace znamená také zhodnocení dluhů mezinárodních a ochuzení národů dlužnických, jichž břemeno z toho se zvyšuje (zhodnocení reparací), zhodnocení všech celních soustav specifických a zvýšené obtíže zemí vývozních, které trpí při deflaci světové nejen krisí vlastní, nýbrž i cizí.

Jestliže zhodnocení peněz zákonem krise nepůsobí, nýbrž ji působí při deflaci povlovnost, nesouměrnost a nedůslednost, pak je zřejmo, že krisi deflační (pokud se zase neoddeflacionuje snížením kursu měny, opuštěním zlatého standardu) lze nejlépe řešit tím, že se proces deflační zrychlí, zrovnoměrní a učiní důsledným. Především jest nutno prosadit rovnoměrnou deflaci cen (volných i vázaných, velko- i maloobchodních), neboť pak teprve bude možno zrovnoměrnit deflaci důchodů, a pak nutno řešit krisi dlužníků snížením úroku, což umožní pomoci dlužníku a učinit jeho hospodářství rentabilním, zachránit peněžní kapitál a odvrátit krisi peněžních ústavů.

Na hořejším schematickém příkladě znázorníme některé důsledky deflace.

Snížení cen o 20% sniží samočinně objektivní výnos podniku, v našem příkladě jeho tržbu o 20%. Tato tržba činila dříve 7000 sokolů a bude činit pak 5600 sokolů. Podnikatel, nechce-li zůstat bez důchodu, bude usilovati o 20%ní snížení mezd, čímž získá 840 sokolů, protože mu mzda klesne se 4200 na 3360 sokolů. Peněžní kapitál nesleví nic a bude mít dále 1400 sokolů, takže náklad na mzdu a úrok bude činit $3360 + 1400 = 4760$, takže při tržbě 5600 zbude podnikateli pouze 960 sokolů, kdežto každý dělník má nyní $1400 - 280$ (t. j. 20%) $= 1120$. Dovede-li podnikatel přesunouti ztrátu na dělníky, zbylo by při tržbě 5600, odměně kapitálu 1400 a odměně podnikatele 1400, na ně pouze 2800, což činí na dělníka $933\frac{1}{2}$ sokolu. Vyrovnají-li se tak, aby ztráta všech kromě kapitálu věřitelského byla úměrná, pak zbude z tržby 5600 po zaplacení věřitelů 4200 a na to jsou tři dělníci a jeden podnikatel, takže na každého připadne 1050 sokolů. S tímto důchodem půjdou domů. Ale tu

přijde stát a řekne: Snížil jsem úředníkům plat o 20%, tedy se 1400 na 1120 sokolů, úhrnem při 100 úřednících na 112 000 sokolů, ale dluh nemohu snížit, činí dále pro 100 věřitelů 140 tisíc sokolů. Mám potřebu 252.000 sokolů. Dosavadní daň mi nestačí, protože se snížila daňová základna u dělníků, podnikatelů a úředníků o 20% a jen u kapitalistů zůstala stejná, ale u mne tvoří dluh polovinu výdajů, kdežto kapitalisté mají menší zlomek celkových důchodů. Jest nyní situace tato:

Důchod 100 podnikatelů	105.000
„ 300 dělníků	315.000
„ 100 úředníků	112.000
„ 200 kapitalistů	280.000
	<u>812.000</u>

Moje potřeba jest — řekne stát — pro 100 úředníků 112.000 a pro 100 věřitelů 140.000, úhrnem 252.000, t. j. 31'0344% nynějšího celkového důchodu. Po rozvrhu této daně a zaplacení úředníků a kapitalistů

	budou mít		měli před deflací		nyní mají	
	důchodu	spotřeby	důchodu	spotřeby	více +	nebo méně
	vsokolech	v kg	vsokolech	v kg	o	%
100 podnik.	72.000	9.000	100.000	10.000	—28%	—10%
200 kapital.	194.000	24.250	200.000	20.000	—3%	+21'25
300 dělníků	216.000	27.000	300.000	30.000	—28%	—10%
100 úředníků	78.000	9.750	100.000	10.000	—22%	—2'5
úhrnem	560.000	70.000	700.000	70.000	—0%	—

Z toho plyne zejména:

1. Není viděti z tohoto příkladu rozsah nezaměstnanosti plynoucí z deflační krise, protože nepředchází deflaci jako předchází snížení cen z racionalisace, protože zde předpokládáme, že je deflační proces skončen a dlužnická krise je v každém podniku jiná podle zadluženosti, což není z příkladu zřejmé. Totéž zhodnocení měny může mít v různých zemích různý stupeň krise podle vyvinutosti peněžnictví a úvěrnictví, podle stupně nerovnoměrnosti v deflaci, ceteris paribus ovšem podle stupně zhodnocení peněz. Není tedy mezi procentem poklesu cen a rozsahem nezaměstnanosti pevného vztahu, jak tomu bylo při racionalisaci.

2. Je zřejmo, že deflace se dotýká stejným procentem cen, výnosů i důchodů, kdežto racionalisace

nesnížila důchod dále konsumujícího obyvatelstva, takže důchod národní klesl pouze o zmizelý důchod vyřazených dělníků.

3. Kdežto racionalisace znamenala prospěch všech tříd obyvatelstva kromě vyřazených dělníků, znamená deflace škodu všech tříd obyvatelstva kromě peněžních kapitalistů. Proto na konec klesne důchod všech těchto tříd o více nežli o deflační procento. Kdyby všechny důchody klesly stejnoměrně o deflační procento, na př. o 20%, neměl by při stejném poklesu cen nikdo ani užítku, ani škody. Zhodnocuje-li se důchod peněžního kapitálu a neklesá-li, nabývá při snížených cenách větší reálnou náplň. To je možné při nezměněném reálném substrátu pouze na úkor ostatních tříd. Neklesne-li důchod peněžních kapitalistů, musí klesnouti důchod ostatních tříd o více nežli o deflační procento. Zisk kapitalistům nezůstane celý, protože krise státních financí ze zhodnoceného dluhu bude vyžadovati nových obětí obyvatelstva, obětí, které postihnou poměrně i peněžní kapitalisty. Oběť ostatního obyvatelstva bude tedy dvojitá, jednak útisk ze soukromých dluhů, jednak příspěvek na zhodnocený dluh státní. Újma státního úřednictva, jemuž byl důchod snížen podle deflačního procenta (to ještě není újma), je pouze v tom, že jako poplatníci budou přispívati na zhodnocený státní dluh. Ostatní obyvatelstvo (kromě peněžních kapitalistů) bude mítí újmu mnohem větší, protože ponese útisk zhodnocených dluhů soukromých (podle svých dluhů) a nadto bude přispívati na úhradu zhodnocených dluhů státních. Peněžní kapitál získá tak, jako se zhodnotily peníze, ale přispěje (veškerý kapitál) podobně jako ostatní obyvatelstvo na zhodnocený státní dluh.

4. Státní finance se ocitají v těžké krizi. Spočívá-li při inflaci problém krise finanční v tom, jak přizpůsobiti příjmy výdajům, spočívá při deflaci v tom, jak přizpůsobiti výdaje příjmům. Zbude krise ze zhodnoceného dluhu. (Není ze schematu zřejmo, že podniky státní budou trpěti jako podniky všechny. Podaří-li se jim předimenzovati ceny a výrobní náklad, zůstane tíseň z dluhů. Újma jich výnosu jest újmou příjmů státní správy.)

IV. Závěr.

Seznali jsme takto abstraktně specifické znaky, průběh, fenomenologii a vnitřní relace krise deflační i racionalizační.

Lze úhrnem říci, že racionalisace působí krizi sociální, nepůsobí krizi výrobní a pokud smršťuje hospodářské číslo o uspořené mzdy, působí nepatrné poruchy ve státním hospodářství, protože je může stát odstraniti, ježto stejný dále důchod má větší reálnou náplň a tudíž i větší únosnost; nepůsobí zejména krise dlužníků. Deflace působí krizi výrobní a dlužnickou, z níž teprve plyne nezaměstnanost, působí krizi peněžnictví a těžkou krizi veřejných financí. Problém řešení je v každém případě jiný. Sociální krizi z racionalisace lze odstraniti buď zkrácením pracovní doby anebo jiným zaměstnáním uvolněných dělníků. Krizi deflační lze rozřešiti a tím i nezaměstnanost odstraniti pouze tím, že se deflační proces zrychlí, zrovnoměrní a že se sníží úrokové břemeno dlužníkům. Řešiti deflační krizi prostředky proti krizi racionalisační (zkrácením pracovní doby) znamená krizi jen dále zostřiti.

Karel Engliš.

ZPRÁVY A NÁZORY.

Cukerní průmysl v roce 1931.

Uplynulý rok byl pro cukerní průmysl mimořádného významu, neboť v jeho první polovici setkala se po předcházejících pokusech se zdarem dosavadní úsilí o mezinárodní dohodu, jež by působila k ustálení světové cukerní výroby a umožnila regulaci cukerního vývozu. Podklad této úmluvy tvoří t. zv. Chadbourneův plán, podle něhož mají býti na čas vyloučeny přebytečné a nesnadno zužitkovatelné zásoby vývozní; jejich distribuce má býti provedena během zbývajících čtyř let a po stejnou dobu upravena výroba smluvních zemí. Akce cukerního průmyslu usiluje tedy v podstatě o přirozený důsledek zákona nabídky a poptávky, jehož funkce byla nadprůměrnou výrobou světovou porušena.

Již během roku se však ukázalo, že cukerní průmysl, jako všechna velká průmyslová odvětví, má příliš těsnou souvislost s hospodářským organismem, aby se jeho vývoj mohl díti samostatně. Uskutečnění mezinárodní dohody změnilo sice podstatně statistické předpoklady, avšak neuspokojivá distribuce, vyvolaná ochabující spotřebou a zdrženlivou poptávkou, spolu s povšechným vývojem hospodářských poměrů způsobily, že nové úsilí cukerního průmyslu se nedopracovalo takových výsledků, jak by se jinak dalo očekávati.